

LIA RUMANTSCHA

«Sche la visibilitad po vegnir augmentada, è gia fatg bler»

Il matg ha la Scola auta spezialisada dal Grischun publitgà in rapport davart la promoziun da la lingua rumantscha. En general vegn en quel rapport dà ina buna nota a la lavur da l’organisa-ziun tetgala da Rumantschas e Rumantschs, la Lia Rumantscha. In potenzial vesa il studi dentant tar la visibilitad da la lingua. – In discurs cun in dals auturs dal studi, cun Curdin Derungs.

SANDRO BUCHLI/FMR

RG

L’econom Curdin Derungs è professer a la Scola auta spezialisada dal Grischun (SAS Grischun) a Cui-
ra e vicemanager dal Center per management admi-
nistrativ. Sin incumbensa da la Confederaziun e dal
Chantun han el e ses team publitgà il rapport final
da circa 90 paginas davart las mesiras da promoziun
dal rumantsch e dal talian. La finamira dal studi è
stada da giuditgar la prestaziun e l’efficacitad da la
lavor da la Lia Rumantscha (LR) e da la Pro Grigio-
ni Italiano (PGI).

En l’intervista declera Curdin Derungs daco ch’i
duvrass «ambassadors rumantschs», ina meglra in-
frastructura digitala e daco che studis davart la pro-
moziun da lingua èn insumma necessaris.

*FMR: Las sfidas per il rumantsch èn immensas: emigraziun or da las vals rumantschas, la domi-
nanza dal tudestg, la mancanza d’in concept per
il sector da furmazium. Datti insumma anc spe-
ranza per il rumantsch?*

Curdin Derungs: Sch’i na dess betg pli speranzas,
lura na stuessan Chantun e Confederaziun era
betg pli sustegnair il rumantsch. Tge che nus avain
constatà en il studi: In’organisaziun sco la LR è
chargiada cun bleras aspectativas, speranzas e pen-
sums. Ma la fin finala èsi tenor mai er impurtant
che nus Rumantschs e Rumantschas surprendain
responsabladad per la lingua, saja quai cun discur-
rer e cun scriver.

*Per la retschertga avais Vus dumandà varga 500
Rumantschas e Rumantschs. Tge è il resun gene-
ral che Vus avais sentì ora pertutgant la lavur
da la LR?*

En general vegn attestà a la LR ina buna lavur.
83 % dals dumandads conferman ch’ella porschia
prestaziuns d’auta qualitat, ma natiralmain datti
era puncts critic che vegnan menziunads.

Per exempel?

Giuditgà pli critic vegn cunzunt la visibilitad da la
LR e la relevanza da singulas purschidas.

*Tge munta «visibilitad» concret? Sche nus pren-
dain in vitg en Surselva – tge stuess capitar per
ch’il rumantsch daventia pli visibel?*

Il rumantsch stuess esser consequentamain
visibel ed udibel en il mintgadi: sin mussavias,
en comunicaziuns da vischnancas, tar indica-
ziuns en il territori da skis, u tar audioguids en
il museum, en butias u ad occurrenz da sport
u cultura.

*E tge muntassi per la famiglia rumantscha che
viva a Son Gagl?*

Quella famiglia sto chattar las purschidas là nua
ch’ella viva e s’infirmescha. Per exempel cun
ina plattafurma digitala centrala, infurmaziuns
via medias socialas sco era purschidas localas sco
ina scola rumantscha, inscunters da famiglia u
activitads da temp liber. Impurtantas èn plina-
vant persunas engaschadas a Son Gagl che une-
schan la cuminanza – e la quala vegn sustegnida
da la LR.

*Vus definis en il studi totalmain sis prioritads
strategicas ch’i fiss da prender per mauns: Quel-
las cumpiglian in grond catalog da propostas
(mira box) tge che la LR savess anc far meglier.
N’exista betg il privel ch’il focus va a perder cun
tantas prioritads?*

Gea e na. – In resultat dal studi è gea er exact quai:
La LR è in’organisaziun cun bleras incumbensas.
Perquai dovri era bleras propostas. Da nossa vart è
il studi ina buna basa da discussiun entaifer ils gre-
mis strategics, vul dir entaifer la suprastanza. Lezza
ha lura da decider tge prioritads ch’ella dat a las
singulas propostas.

*Ina proposta concreta ch’il studi numna è in
uschenumnà «ambassador da lingua» che fa-
schess lura reclama per la lingua. Tge stuess in
tal ambassador far exact?*

^ La lavur da la LR che vegn fatga en «Chasa Rumantscha» a Cui-
ra è vegnida analisada da
radent en in studi da la Scola auta spezialisada dal Grischun.

FOTO MATTIAS NUTT

> Curdin Derungs è in dals auturs dal studi davart la promoziun dal Rumantsch.

FOTO MAD

In ambassadur da lingua fiss oz probablamain in
«influencer da lingua». El rendess pli visibel ed at-
tractiv il rumantsch en il mintgadi – per exempel
cun curts videos, istorgias persunalas u avis sin
purschidas ed occurrenz. Impurtant fiss che la
persuna para autentica, cuntanscha differentas
gruppas en mira e fa gust d’emprender e da duvrar
la lingua. La LR pudess sustegnair quella persuna
cun cuntegns e savida professiunala.

*Ina da las sis prioritads è era la digitalisaziun.
Da quella discurra la LR gea gia daditg. Tge in-
strument stuess la LR sviluppar vinavant, sche
Vus stuessas As decider per in?*

Jau prioriss l’infrastructura linguistica digitala:
dicziunaris, utensils da translatar e d’emprender
duessan esser accessibels a moda simpla ed esser col-
liads in cun l’auter. L’intelligenza artificziala pudess
era gidar – per exempel tar translaziuns, correcturas
u sco trenader da discurs digital. Decisiv è che la
qualitad restia garantida professiunalmain. Là ves
jau ina cumpetenza da coc impurtanta tar la LR.

*En in’intervista cun la FMR ha il parsura da la
LR Andreas Gabriel dirg: «Las constataziuns
dal studi da la SAS Grischun correspundan per
gronda part a quellas che nus avain gia fatg.»
Legiais Vus quai sco critica da Voss studi?*

Dumandà var 800 persunas

Il studi da la SAS Grischun – per incumbensa da
Confederaziun e Chantun – ha dumandà varga
800 persunas sco era 25 expertas ed experts davart
la lavur da la Lia Rumantscha (LR) e davart la pro-
moziun dal talian en il Grischun (Pro Grigioni Ita-
liano). Persuenter èn vegnidas dumandadas 522
persunas da lingua rumantscha e 307 persunas da
lingua taliana.

Il resultat: A la LR attestan 83 % da las pers-
unas dumandadas da far ina buna lavur. Spezial-
main effizientas sajan las mesiras da promoziun en
famiglias, scolars ed administraziun.

Il studi propona dentant sis prioritads strategi-
cas: Far dapli per giuvenils e diaspora, bajegiar ora
pli fitg la promoziun da lingua digitala (apps, IA),
daventar la «conscienza da la Rumantschia» cun ina
clera rolla en la publicitad, dapli colliaziuns cun eco-

nomia e turissem, dapli visibilitad en il territori tra-
diziunal (per exempel tavlas) ed in pli ferm focus
strategic e monitoring pli regular.

5,2 milliuns francs ad onn

La promoziun dal rumantsch e dal talian sa basa
sin artitgel 70 da la Constituziun ed en la lescha
naziunala da lingua. Il Chantun survegn perquai
annualmain ina contribuziun da promoziun da ra-
dund 5,2 milliuns francs.

La LR vegn finanziada per 70 % dal maun pu-
blic. L’onn 2024 ha l’organisaziun tetgala da Ru-
mantschas e Rumantschs survegni subvenziuns en
l’autozza da circa 2,9 milliuns francs (rapport an-
nual 2024). Actualmain lavura ina ventgina da
persunas en different pensums tar la LR cun sia
sedia principal a Cui-
ra. (fmr/sb)

Jau hai l’impressiun che per ils experts e las per-
sunas involvidas en l’organisaziun na saja quai
betg insatge da nov. Ma uss avain nus era las da-
tas che demussan quest svilup. La buna lavur che
la LR fa, ston ins era savair mesurar. E quai pon
ins far ussa cun quest studi vast che ha cumpiglià
varga 500 persunas. Quai dat natiralmain ina pli
gronda paiza, sch’in studi extern constatescha
forsa quai che las persunas involvidas en la orga-
nisaziun san gia.

Co manegiais Vus quai?

Sche la Confederaziun subvenziunescha in’institu-
ziun, sto ella controllar e pudair argumentar, co
ch’ils meds finanzials vegnan impundids. Enfin
ussa vegnan mintga sis onns fatgs da quests studis
gronds davart il rumantsch. Ma en sazez fissi era
bun, sch’i dess in monitoring cun intervals pli
stretgs, vulain dir mintga in enfin dus onns cun las
medemas persunas. Quai è er ina da nossas propo-
stas dal studi.

*Tanschan las subvenziuns da la Confedera-
ziun per ademplir tut ils pensums da chasa?
Sch’ins vuless per exempel translatar broschu-
ras turisticas e tavlas, lura custass quai
gea era dapli.*

Ord vista da l’organisaziun che promova il ru-
mantsch èsi cler ch’ins savess adina far dapli. Dal
Chantun e da la Confederaziun è plitost la du-
monda, sche las resursas ch’èn qua, han er in ef-
fect. Per las incumbensas da basa tanscha quai se-
gir, ma sch’ins vuless rinforzar anc dapli, lura du-
vrassi era dapli resursas. Ma gliez è lura er ina du-
monda politica, quants daners ch’il rumantsch
duai insumma survegnir.

*Il davos rapport davart las mesiras da
promoziun dal Center per democrazia Aarau
ha mussà divers effects: tranter auter ina
reorganisaziun mediala, dapli sustegn per la
diaspora, in post da plurilinguitad tar il
Chantun. Tge sperais Vus che Voss rapport
effectueschia?*

Sche la visibilitad dal rumantsch po vegnir aug-
mentada, lura è gia fatg bler. Sch’ins n’è betg visi-
bel, lura na gida er ina super purschida nagut. E
quai è gia in punct central per il svilup da la LR en
il futur.